

Nr 332

Av herr Hæggbloom m. fl., om åtgärder till befrämjande av jordbrukets rationalisering.

(Lika lydande med motion nr 289 i Första kammaren)

Jordbrukets rationalisering har räknats som ett viktigt medel att förverkliga de riktlinjer för den svenska jordbrukspolitiken som godkändes av 1947 års riksdag. Rationaliseringen skall bidra till att förverkliga den jordbrukspolitiska målsättningen, att skapa möjlighet för jordbruket att uppnå och bevara jämställdhet i inkomsthänseende med andra befolkningsgrupper eller — för att använda en något utförligare formulering i 1947 års proposition — »att den i jordbruket arbetande befolkningen skall få samma möjlighet som utövarna av andra näringsgrenar att uppnå en skälig inkomstnivå och att bliva delaktig i den allmänna välståndstegring som kan ske i fortsättningen».

Tidigare var jordbrukspolitiken inriktad på att främst via hushållnings-sällskapen genom statligt stöd till olika förbättringsåtgärder höja jordbrukets produktionsförmåga samt att genom prisstöd skydda jordbrukets avsättning på hemmamarknaden. Detta prisstöd, som förutsatte en starkt utvecklad föreningsrörelse inom jordbruket, började utformas under 1930-talet.

Prisstöd genom direkta subventioner och genom gränsskydd mot utländsk konkurrens ingick också som viktig beståndsdel i 1947 års jordbrukspolitiska riktlinjer. Prisstödet kompletterades genom ett särskilt stöd åt innehavare av mindre brukningsenheter, som ej erbjöd tillfredsställande försörjningsmöjligheter och inte kunde utnyttja det prisstöd gränsskyddet gav åt större brukningsenheter. Avgjort var det dock rationaliseringsbefrämjandet som avsågs vara den nya given i 1947 års jordbrukspolitiska riktlinjer. För dess befrämjande skapades särskilda organ, nu benämnda lantbruksorganisationen, och stiftades särskilda lagar om kronans förköpsrätt och expropriationsrätt. Särskilda anslag har alltifrån budgetåret 1948/49 ställts till rationaliseringsverksamhetens förfogande.

Då nu nära femton år förflutit sedan denna nya jordbrukspolitiska giv introducerades, finns anledning söka granska i vad mån rationaliseringen bidragit till uppnåendet av målsättningen för jordbrukspolitiken. En sådan granskning har aktualiserats av den debatt som sedan mitten av förra året förts om den vidgade inkomstklyftan mellan jordbrukare och industri-

Bihang till riksdagens protokoll 1963. 4 saml. Nr 332—340

arbetare och om orsaken till att utvecklingen inte blivit sådan man förväntat. Särskilt har i denna debatt den uteblivna rationaliseringsvinsten blivit uppmärksammas. I nu gällande prisregleringsavtal har nämligen förutsatts att rationaliseringen under avtalstiden skulle spela den aktiva rollen att eliminera den inkomstklyfta som vid avtalsperiodens början beräknades till 2 500 kronor. Uppenbarligen har rationaliseringen under de tre år avtalet löpt inte mäktat åstadkomma någon minskning av denna inkomstklyfta.

I pressdiskussionen om jordbruksavtalet har också rationaliseringen blivit satt i skottgluggen, och man har hävdats att rationaliseringen gått och går i alltför långsamt takt. I denna kritik har oftast skyttats en anmärkning mot jordbrukarna att inte ha tillvaratagit rationaliseringens möjligheter. I ett socialdemokratiskt tidningsorgan liksom i den interpellationsdebatt som vid höstriksdagens slut hölls i andra kammaren har dock antytts att orsaken till rationaliseringens långsamhet kan ligga i jordlagarnas utformning. Att jordbrukarnas intresse för rationaliseringen varit betydande framgår dels av deras utnyttjande av bidragen till vad som kallats inre rationalisering och dels deras intresse för att genom s. k. sidoarrenden åstadkomma en strukturrationalisering så långt denna utväg varit möjlig. För att få ett klarare grepp om var bristerna i rationaliseringsverksamheten egentligen ligger torde en analys av de olika rationaliseringslinjerna vara nödvändig.

Rationaliseringslinjerna är tre:

1. den s. k. yttre rationaliseringen, som omfattar en strukturrationalisering av brukningsenheterna med huvudvikten lagd vid arealökning av jord och skog samt förbättrad arrondering av dessa innehav;
2. den s. k. inre rationaliseringen omfattande förbättringar av jordbrukets fasta anläggningar i mark och byggnader. Denna rationaliseringsgren har under de gångna åren tilldelats huvudparten av rationaliseringsanslagen;
3. driftrationaliseringen.

Anledningen till det ur den jordbrukspolitiska målsättningens synpunkt otillfredsställande resultatet av den hittills bedrivna rationaliseringen kan både ligga i en allmän otillräcklighet i de för verksamheten disponerade resurserna eller i en felaktig dimensionering av resurserna på olika grenar av rationaliseringsverksamheten. Ganska uppenbart är att det förelegat en undervärdering av driftrationaliseringen och en övervärdering av anläggningsrationaliseringen i förhållande till både drift- och strukturrationaliseringen.

Både 1947 och upprepade gånger senare har driftrationaliseringens betydelse förts på tal i riksdagsmotioner. I särskilda utskottets utlåtande år 1947 hette det också:

på lång sikt torde f. ö. sannolikt just rationaliseringen av driftsförhållandena komma att bli den del av rationaliseringsverksamheten, som för jordbruket i dess helhet får den största betydelsen.

Riktigheten av detta uttalande har sedan på ett övertygande sätt verifierats genom de av Skaraborgs läns hushållningssällskap genomförda Vinkölsförsöken liksom av enskilda jordbrukares erfarenheter. Det pågår nämligen oavbrutet en av enskilda jordbrukare bedriven driftrationalisering påverkad av fackpressen och livligt uppmärksam i lantbruksundervisningsanstaltens verksamhet. Men påfallande är att då staten ställt anslag till förfogande för rationaliseringens befrämjande, har driftrationaliseringen på ett uppseendeväckande sätt blivit förbisedd. Även sedan i årets nionde huvudtitel föreslagna fyra nya tjänster som ekonomikonsulenter blivit tillsatta står blott 14 ekonomikonsulenter till hushållningssällskapens och lantbruksnämndernas förfogande. Det sker dock inte på lika villkor i fråga om bidrag som gäller för andra konsulenttjänster.

Det är därför hög tid, att i förteckningen över hushållningssällskapens tjänstemän upptas ekonomikonsulenter till sådant antal att en sådan tjänsteman kan placeras vid varje hushållningssällskap. Häremot kan kanske invändas, att kompetenta sökande till så många tjänster inte nu står till förfogande. Givetvis bör ingen befattning som ekonomikonsulent anförtros åt annan än kompetent sökande. Rådgivningen som ekonomikonsulent skall prestera är både ömtålig och ansvarsfull. Desto viktigare är det dock, att de vid lantbrukshögskolan studerande i tid för studiernas planläggning får sin uppmärksamhet inriktad på vilket behov av ekonomikonsulenter som inom den närmaste framtiden kommer att behöva fyllas. Bästa sättet att locka till god rekrytering inom detta viktiga område, är att genom här föreslagen upptagning av ekonomikonsulenttjänsterna i vederbörande tjänsteförteckning klart markera den utveckling som måste eftersträvas.

I fråga om strukturrationaliseringen är det resultat som kan redovisas efter 15 års rationaliseringsverksamhet i hög grad otillfredsställande. Byråchefen Ståhlberg i lantbruksstyrelsen har utifrån sin sakkännedom i ett uttalande år 1961 anfört, att »med viss men inte stor överdrift kan man säga, att det nästan inte förekommit någon storleksrationalisering». Den ökning av medelarealen vid de svenska jordbruken med över 2 ha åker, som åstadkommit under åren 1951—1960, under vilken tid lantbruksorganisationen varit fullt utbyggd stannar vid en ha per brukningsenhet. Inte ens en sådan förstoring har i verkligheten skett, då medelstorleken påverkats av att ett betydande antal små brukningsenheter fallit bort, vilket påverkat medelstorleken.

Att resultatet inte blivit vad man år 1947 avsåg med den yttre rationaliseringen framgår inte bara av den obetydliga ökningen av medelarealen per brukningsenhet utan även av den obetydliga verkliga medelsförbrukningen i förhållande till den beräknade. I 1947 års proposition hette det, »att man

tills vidare bör utgå ifrån att det genomsnittliga årliga medelsbehovet för yttre rationaliseringsåtgärder under en följd av år kommer att uppgå till mellan 20 och 25 milj. för yttre rationalisering och ungefär samma belopp för inre rationalisering. Härtill kommer så belopp, som böra utdelas i form av verkliga lån och vilka i sin helhet böra återbetalas.»

Den verkliga medelsförbrukningen för yttre rationalisering höll sig under större delen av 1950-talet under en miljon kronor per år. Åren 1959—1962 har den legat vid 2 milj. kronor, och för budgetåret 1963/64 föreslås ramen för bidrag till yttre rationalisering höjd till 4 milj. kronor. Det föreligger alltså en avsevärd skillnad mellan 1947 års beräkningar och vad som hittills blivit förverkligat.

Endast i mycket ringa grad kan det påvisbara bristande intresset läggas jordbrukarna till last. I någon mån kan vid verksamhetens början ha inverkat, att rationaliseringsverksamhetens syfte blev nedvärderat genom att slagordet »bortrationalisering av bönder» myntades ut som etikett på rationaliseringssträvandena. Detta kunde ske därför att dessas resultat måste bli en minskning av brukningsenheternas antal i förhållande till de förutvarande. Men för de jordbrukare det gällde var det känt att den långt drivna ägosplittringen, som vi fått genom 1800-talets arvskiften och egnahemspolitiken vid 1900-talets början, inte syftat till att skapa bättre förhållanden för jordbruksdrift utan var nödfallsåtgärder för att skapa sysselsättning åt en växande befolkning som saknade försörjningsmöjligheter utanför jordbruket. Att den på så sätt uppkomna ägosplittringen bibehålles sedan försörjningsförhållandena ändrats kan inte vara till någon fördel för jordbruket. Därför känner många inom den nu aktiva jordbrukargenerationen det vara en lockande uppgift att skapa efter nutidens förhållanden lämpliga brukningsenheter med möjlighet att bestå för framtiden på samma sätt som många av äldre generationer skapade släktgårdar gjort. Men då bör en sådan vilja till nyskapande inte hindras av statliga regleringsåtgärder, vilket uppenbart både skett och sker.

1947 års målsättning för den yttre rationaliseringen att skapa basjordbruk med 10—20 ha åker, var ett första misstag från statsmaktens sida. Den jordbrukstypen tedde sig inte lockande sedan jordbrukarna börjat få kännedom om vilka investeringar övergång till traktordrift krävde och vilka arealer som efter en sådan övergång behövdes för att göra traktordriften räntabel och ge arbetskraften effektiv sysselsättning. Upplysande för hur felaktig denna målsättning varit är uppgiften, att trots denna målsättning *minskades* basjordbrukens antal åren 1951—1960 med 1 774 brukningsenheter, medan i storleksgrupperna ovanför basjordbruken, där rationaliseringsåtgärderna enligt 1947 års beslut lämnats åt jordbrukarna att själva utföra utan statligt stöd, skedde en *ökning* med 1 563 brukningsenheter. Detta betyder dock inte mera än att nyskapandet av brukningsenheter med arealer på 20—50 ha har under 1950-talet begränsats till 166 per år. Ge-

nom 1959 års riksdagsbeslut har misstaget från 1947 rättats till sedan det dock i elva år fått utgöra hinder för en önskvärd storleksrationalisering. Att någon verkan av den nya linjen ännu inte kunnat konstateras är dock naturligt. Det är att hälsa med tillfredsställelse att ökade medel nu kommer att ställas till förfogande för att möta ökad efterfrågan till stöd för strukturrationaliseringen.

1959 års reform torde dock inte vara till fyllest för att åstadkomma den strukturrationalisering som många jordbrukare önskar genomföra och som nu möjliggöres genom de stora utbud av jordbruk i äldre brukares ägo som sker till såväl domänverket som lantbruksnämnderna. Finge dessa utbud ske i en för rationaliseringsvilliga jordbrukare fri marknad, skulle goda resultat kunna uppnås. Jordbrukarnas stora intresse för att få sina jordarealer utökade framgår av den stora utökningen av sidoarrenden (blandbruk) som skett under det sista decenniet. Detta har varit jordbrukarnas möjlighet att åstadkomma en strukturrationalisering på eget ansvar och efter deras egna beräkningar utan hinder av jordförvärvslagets utvecklingshämmande regleringar. Med all sannolikhet skulle rationaliseringen ske i snabbare takt om utvägar öppnades till en friare handel utan de restriktioner och tidsödande avgöranden vid prövning av egendomsförvärv enligt den nuvarande jordförvärvslagets bestämmelser.

Jordförvärvslagen har med orätt framställts som nödvändig för befrämjande av strukturrationaliseringen. På samma sätt argumenterades det för den likväl efter åtta år avskaffade lagen om kronans förköpsrätt. Jordförvärvslagets direkt påvisbara positiva inverkan på rationaliseringen har varit ringa och dess indirekta verkningar mer hindrande än befrämjande. Lantbruksnämnderna har med stöd av jordförvärvslagets § 5 (rationaliseringsparagrafen) under perioden 1 juli 1955—1960 avslagit 1 098 förvärvsansökningar. Av dessa egendomar för vilka förvärvsansökan avslagits har sedan 293 stycken kunnat genom frivilliga överenskommelser förvärfvas av lantbruksnämnderna för att användas för rationaliseringsändamål. Det betyder ett tillskott till lantbruksnämndernas rationaliseringsreserv av 12 egendomar för varje lantbruksnämnd under 5½ år eller ungefär 2 per år. Bakom detta resultat står en prövning från lantbruksnämndernas tjänstemäns och förtroendemäns sida — och det har måst bli en samvetsgrann och grannlaga prövning — av 35 780 förvärvsärenden. Att detta begränsat lantbruksnämndernas prestationsförmåga för sådan rationaliseringsverksamhet som jordförvärv i fri marknad m. m. och att denna sakernas ordning måste bli en käpp i hjulet för hela strukturrationaliseringen är uppenbart. Ingen större våda kan tänkas uppstå om denna kontroll slopades och jordbrukarnas eget omdöme och fria initiativ finge bli avgörande.

Då nu jordförvärvslagen på godtagbara skäl föreslås bli förlängd till och med den 30 juni 1965 är det klart, att ändringsyrkanden av större räckvidd inte har förutsättning att bli föremål för ingående prövning av

riksdagen. Klart är att jordförvärvslagens slutliga utformning i viss mån blir beroende av de villkor för vår jordbrukspolitik som blir resultatet av våra förhandlingar om associering till EEC. Men lika klart visar den allt hårdare kritiken mot rationaliseringsverksamhetens otillfredsställande utveckling att vi inte utan fortsatta nackdelar för jordbrukets rationalisering kan bibehålla jordförvärvslagens hindringsverksamhet för jordbrukares förvärv av jordbruksfastigheter för strukturrationaliseringsändamål. Behov av sådana förvärv föreligger för samtliga företagarkategorier inom jordbruket. En arrendator kan behöva inköpa salubjuden jord för att komplettera sin arrenderade jordbruksareal. En ägare kan behöva förbättra en utarrenderad egendom till fördel inte bara för sig själv utan även för dess brukare. Slutligen har den stora gruppen som både äger och brukar sina jordbruk i många fall behov av att genom storleksrationalisering trygga sina jordbruksbestånd. Ur den synpunkten skulle det vara motiverat, att från jordförvärvslagens giltighet undantaga såväl ägare som brukare av jordbruksfastighet. Då de rena arrendejordbruket omfattar endast cirka 14 % av jordbruksegendomarna och för arrendatorerna förbättring av ofullständiga arrendegårdar bör kunna ske med förvärvstillstånd, föreslås för att förekomma missbruksmöjligheten att genom fingerade arrenden åtkomma fri inköpsrätt till jord, att jordförvärvslagens uppräknings i dess § 1 av fall då förvärvstillstånd ej erfordras utökas med en punkt 9 att avse fysisk person som äger och brukar jordbruksfastighet. En sådan rätt för jordbrukare att fritt förvärva vad de för sin näringsutvidgning behöver torde ej kunna missbrukas. Bestämmelsen skulle blott innebära ett undanröjande av sådana hinder för en fri expansionsrätt som näringsfriheten undanröjt för andra företagare.

Slutligen finns anledning att för fullständighetens skull påpeka, att kapitalanskaffningssvårigheter givetvis kan komma att lägga hinder i vägen för genomförande i önskvärd utsträckning av rationaliseringsåtgärder vid jordbruket. Denna fråga är föremål för utredning i 1960 års jordbruksutredning. Vad som i avbidan på denna utredning kan göras torde endast vara att genom utökning av lånegarantiverksamheten för förvärv av jordbruk förbättra resurserna för en förut anlitad utväg till hjälp med anskaffande av jordbrukskredit. I nionde huvudtiteln förebådar jordbruksministern en höjning av garantiramarna med 11 milj. kronor, och det finns anledning återkomma till denna fråga när denna proposition avlämnats. Understrykas bör att just garantilånen för egendomsförvärv behöver kraftigt höjas som stöd åt strukturrationaliseringen av jordbruk. Då jordfondens kapital för inköp av jordbruksegendomar för rationaliseringsändamål föreslagits ökat med 12 milj. kronor, förutsätter det en ökad möjlighet till garantilån vid dessa egendoms försäljning om de inte i strid med utfärdade anvisningar skall kvarbliva alltför länge i lantbruksnämndernas ägo.

Yrkande rörande i denna motion framförda förslag angående ekonomi-

konsulenter göres i särskild motion avsedd att behandlas av jordbruksutskottet.

Med hänvisning till i motionen anförd motivering hemställes,
att riksdagen ville besluta för sin del godkänna sådan
ändring av

Lag den 3 juni 1955 om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet

att denna lags 1 § får följande lydelse:

1 §. Fast egendom — — — lantbruksnämnd. Sådant förvärvstillstånd
erfordras dock ej:

1. — — —

8. — — — sistnämnda andel.

9. där förvärvaren är fysisk person, som äger och brukar jordbruksfastighet.

Förvärvstillstånd — — — avvisas.

Stockholm den 24 januari 1963

Einar Hæggblom

Carl Östlund

Rolf Eliasson

Carl Eric Hedin

Lennart Stiernstedt

Eric Nilsson

i Svalöv

Jöns Nilsson

i Bästekille

Gösta Darlin

Nr 333

Av herr Hamilton m. fl., om utredning rörande allemansrätten.

(Lika lydande med motion nr 288 i Första kammaren)

Stockholm den 24 januari 1963

Fredrik-Adolf Hamilton

Erik Magnusson

Carl Eric Hedin

i Tumhult
